

І. М. Грищенко

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ БІЗНЕС

Підручник для студентів вищих навчальних закладів

Київ
«Грамота»
2016

УДК 005.5.338.22](075.8)

ББК 65.29я73

Г85

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Київського національного університету технологій та дизайну
(Протокол № 10 від 22.06.2016 р.)

Автор:

І. М. Грищенко, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, доктор економічних наук, професор, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений працівник освіти України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки.

Рецензенти:

М. М. Єрмошенко, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри маркетингу, управління та адміністрування Національної академії управління, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

О. О. Романовський, ректор Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсинський Міжнародний Університет (США) в Україні», доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України;

В. Г. Федоренко, професор кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури, доктор економічних наук, академік УАН, член Ради ректорів Європи, заслужений діяч науки і техніки України.

Грищенко І. М.

Г85 Підприємницький бізнес : підруч для студ. вищих навч. закл. /
І. М. Грищенко. — К. : Грамота, 2016. — 520 с.

ISBN 978-966-349-596-5

У підручнику висвітлюється важливість економічної освіти в сучасних умовах. Мета видання — систематизація знань про функціонування й розвиток бізнес-середовища, ознайомлення з особливостями заснування й здійснення власної справи, основами підприємницької, комерційної та посередницької діяльності, сутністю теоретичних і практичних питань, пов'язаних із веденням успішного бізнесу та можливостями його ефективної оптимізації. Видання спрямоване на професійний розвиток здібностей і здатностей молоді та формування в тих, хто навчається, необхідних професійних підприємницьких компетентностей.

Для студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей, викладачів, науковців, слухачів системи підвищення кваліфікації, керівників підприємств, підприємців, а також усіх, хто займається самоосвітою.

УДК 005.5:338.22](075.8)

ББК 65.29я73

ISBN 978-966-349-596-5

© Грищенко І. М., 2016

© Видавництво «Грамота», 2016

ВСТУП

Підприємницькі фірми ставляться
до підприємництва як до обов'язку.
Вони зорієнтовані на підприємництво,
... вони працюють над ним,
... вони його застосовують.

П. Друкер

Підприємництво є ключовим чинником розвитку не лише української, а й світової економіки, основною складовою економічного й соціального добробуту нації. В умовах сьогодення *підприємництво, інтрепренерство* (від *фр.* *entrepreneur* — підприємець) — обов'язковий компонент розвитку суспільства, що створює сприятливе середовище для інновацій. Підприємництво вигідне не тільки для тих, хто безпосередньо ним займається, а й для тих, хто користується його результатами. Кожна дієздатна людина за бажання може стати підприємцем. Відповідно до світових трендів сучасне підприємництво — один із пріоритетних напрямів масової зайнятості населення, що останнім часом дедалі більше набуває характеру суспільної потреби й соціального замовлення.

Упродовж 25 років незалежності України та переходу національної економіки на ринкові засади розвитку підприємництво було її невід'ємною складовою. Нині на тлі кризових явищ, що наразі присутні практично в усіх сферах соціально-економічного життя країни, у зв'язку з ухваленням стратегічно важливого курсу на переорієнтацію національної економіки на імпортозаміщення, необхідністю створення нових робочих місць, подолання безробіття тощо суттєво зростає роль підприємництва в подальшому поступі суспільства.

Свого часу існувала думка, що в економіці соціалізму немає місця для підприємництва, конкуренції, неможлива економічна самостійність суб'єктів економіки. Тому підприємництво й конкуренція вважалися явищами негативними, навіть аморальними, такими, що не відповідають високим загальнолюдським цінностям. Ініціативних людей називали «ділками», пройдисвітами, шукачами легкої наживи й аферистами. У такій системі понять підприємництво визначалося як діяльність, що спотворює моральний образ радянських людей і перетворює їх на шахраїв.

В Україні впродовж останніх років відбулися глибокі світоглядні зрушення, зокрема змінився підприємницький клімат, по-

ліпшився імідж підприємництва як діяльності насамперед у молодіжному середовищі, укорінилися нові елементи підприємницької інфраструктури — стартапи, бізнес-інкубатори, технопарки, кластери і т. ін.

Поступово змінюється й ставлення суспільства до підприємців: у свідомості населення — це представники шанованої професії. На зміну штучним цінностям приходить повага до вміння будувати бізнес-моделі, керувати підприємницькою фірмою, відкривати стартапи, орієнтуватися у конкурентному середовищі. Публікуються книжки успішних вітчизняних і закордонних підприємців, у яких вони діляться особистим, часом унікальним, досвідом управління бізнесом.

Вітчизняна система вищої освіти активно інтегрується в глобальні освітні процеси, що передбачає адаптацію освітніх програм підготовки бакалаврів і магістрів з підприємництва та формування сучасних економічних компетентностей студентів українських ВНЗ відповідно до вимог сучасного ринку праці.

Сьогодні важливо не тільки розглядати підприємництво як об'єктивне явище з усіма його суперечностями, конфліктами інтересів і конкуренцією. Нинішні студенти мають усвідомити місце добросовісного підприємництва в структурі суспільства, навчитися управляти власним бізнесом і досягати успіху на ринку, випереджаючи конкурентів у створенні й реалізації нових товарів, виконанні робіт, наданні послуг. Вони повинні не тільки здобути загальні економічні знання, а й навчитися застосовувати їх особисто, дізнатися про те, якими специфічними професійними якостями мають оволодіти, як готуватися до підприємницької діяльності, що треба знати, розуміти й уміти для успішної роботи в бізнес-середовищі.

Питання зростання ролі підприємницької складової освіти в університетах було включено до порядку денного Всесвітнього форуму з освіти, на якому прийнято «Всесвітню декларацію про вищу освіту для ХХІ ст.: підходи й практичні заходи» (1998). До завдань і функцій вищої освіти, що обговорювалися на міжнародному рівні, ЮНЕСКО включає, зокрема, формування підприємницьких навичок у студентів вищих навчальних закладів з метою сприяння забезпеченню зайнятості випускників, які не тільки шукатимуть роботу, — насамперед вони створюватимуть нові робочі місця. Вищі навчальні заклади зобов'язані забезпечити можливості для всебічного розвитку здібностей студентів, а також виховувати їхню соціальну відповідальність, підвищувати мотивацію.

Студенти повинні стати повноправними членами демократичного суспільства та сприяти змінам заради досягнення реальної рівноправності й справедливості.

У сучасних умовах економічна освіта для молоді й дорослих украї важлива. Про це свідчить зарубіжний досвід. У Європі в галузі освіти спостерігається тенденція до поширення загальних знань з бізнесу та підприємництва, які мають бути доступними на всіх навчальних рівнях, починаючи з раннього віку. Будь-який студент, який закінчив європейський ВНЗ і здобув фах інженера, педагога, музиканта чи інший або став науковцем, у процесі навчання має засвоїти основи підприємницької культури, ознайомитися з підприємницькими проблемами. Тобто, навчаючись, майбутній фахівець не тільки отримує професійну підготовку, він опановує навички підприємництва, що в майбутньому допоможе йому впевнено й адекватно відповідати на потенційні виклики, загрози, прораховувати ризики, планувати власні прибутки тощо.

У Європейській хартії малих підприємств, до якої Україна приєдналася в 2008 р., у напрямках діяльності щодо навчання та професійної підготовки для підприємництва зазначено: «Європа буде виховувати підприємницький дух і прищеплювати нові навички з більш раннього віку. Загальні знання з бізнесу та підприємництва мають викладатися на всіх освітніх рівнях. Певні бізнес-модулі мають стати основною складовою системи освіти на рівні середньої школи, а також у коледжах і університетах» [71]. Це нова ідеологія інноваційної економіки, яку проголосив Європарламент. Освіта — для підприємництва, тобто для розвитку економіки, що є надзвичайно актуальним для України, особливо тепер, коли через відсутність у країні середнього класу, недостатню кількість підприємців і недосконалість законодавства щодо регулювання підприємницької діяльності виникають певні перешкоди на шляху стабілізації економіки України.

Працівник у сучасних умовах має бути здатним сприймати й упроваджувати новачі, самовдосконалюватися (постійно навчатись і здобувати нові знання), мати сформовані навички підприємницької діяльності. Оскільки Україна обрала Болонську систему, ми повинні виходити з того, що фахівець нового покоління володітиме такими вміннями й діловими навичками, професійними якостями й компетентностями, котрі забезпечать йому швидке працевлаштування, у тому числі й на міжнародному ринку праці, а також можливість створення власного робочого місця.

Усе викладене вище актуалізує проблему закріплення пріоритетної ролі підприємницької складової в освітній сфері, підкреслює необхідність подальшого вивчення різних аспектів розвитку підприємницької діяльності в національній економіці, визначення теоретичного підґрунтя й природи бізнесу, його впливу на формування й просування ринкових відносин, активізацію антрепренерського духу, удосконалення засад комплексного управління бізнес-процесами з огляду на історичний аспект, успішний вітчизняний та іноземний досвід.

У сьогочасному євроінтеграційному контексті реформування та структурних трансформацій економіки України, пошуку шляхів якнайшвидшого виходу з рецесії підприємництво має розглядатися як імператив і стратегічна мета. Наявність здорового конкурентного середовища сприятиме його розвитку й забезпечуватиме широку участь населення в легальних формах бізнесу.

Підвищення ефективності ділової активності й підприємництва потребує якісно нових підходів до розбудови національної освіти на різних кваліфікаційних рівнях, підготовки нової генерації висококваліфікованих кадрів — ініціативних, наполегливих, цілеспрямованих, здатних успішно працювати в нових економічних умовах. Водночас на ринку праці залишається високий попит на менеджерів, бухгалтерів, маркетологів, економістів, фінансистів. Потрібні спеціалісти, які мають глибокі теоретичні знання й релевантні практичні навички роботи у сфері підприємницької діяльності.

В Україні молодь характеризується високим рівнем ділової активності, вона прагне здобути необхідні бізнес-компетентності, щоб здійснювати підприємництво на професійному рівні. Для цього знадобляться: розуміння сутності підприємництва, принципів успішного здійснення бізнес-проектів, розвитку бізнес-комунікацій, ризик-менеджменту, знання з підприємницького права, бізнес-етики, навички виконання підприємницьких та управлінських функцій тощо.

Світова практика навчання основ підприємництва в університетах і коледжах свідчить про те, що *предметом* навчання підприємству (на відміну від, наприклад, навчання менеджменту або іншій професії) є власна справа. Ефективному виконанню цієї професійної діяльності, як і будь-якої іншої, потрібно навчатися.

Уперше бізнес-курс із підприємництва як навчальна дисципліна з'явився в 1947 р. в Гарвардському університеті. У багатьох країнах підприємництво є дуже популярною спеціальністю на рівні

середньої професійної та вищої освіти. Так, у США — це третій за популярністю напрям вищої освіти на бакалавраті (після юриспруденції та інформаційно-комунікаційних технологій і програмування). У європейській вищій освіті підприємницькі освітні програми входять до п'ятірки найпопулярніших.

В Україні студенти мають змогу навчатися підприємству на спеціалізованих факультетах, у школах бізнесу чи за самостійними програмами, як-от: «Основи підприємництва», «Підприємництво», «Стратегії бізнесу», «Підприємництво та інновації», «Інвестиційний бізнес», «Комерція», «Підприємницьке дизайн-мислення» та ін.

«*Підприємництво*» — базова навчальна дисципліна, що формує уявлення про діяльність підприємця, зокрема про організацію підприємницької діяльності, технології управління бізнесом, бізнес-планування, проектну діяльність, фінанси, економіку, облік, безпеку тощо.

«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» є новою спеціальністю з підготовки компетентних фахівців, яка охоплює повний спектр знань щодо розробки ідеї, організації та здійснення власного бізнесу. Ця спеціальність потрібна тим, хто хоче розвиватися, креативно мислити, уміло розпочати власну справу й реалізувати її в житті. Поява такої спеціальності зумовлена потребами ринкового середовища й станом економіки в Україні. Складні завдання, які постають у процесі розбудови незалежної держави з розвинутою ринковою економікою, потребують підготовки нової генерації підприємців. Саме їхні майбутні досягнення є тим потенціалом, який допомагатиме країні на шляху євроінтеграції та входження до світового ринкового простору.

Будь-яка освітня програма з підприємництва та її складові модулі (навчальні дисципліни) передбачають формування й поглиблення необхідних підприємцю професійних компетентностей, розвиток підприємницьких здібностей, формування особистісних якостей і навичок для здійснення підприємницької діяльності. Визначальне значення має створення цілісної системи для формування підприємницьких компетентностей у майбутніх випускників.

У документах Європейського Союзу виокремлюється така ключова компетентність, як «підприємництво та лідерство», тобто вміння людини реалізовувати свої ідеї. Вона включає креативність, інноваційність, здатність брати на себе ризики, а також уміння планувати й управляти проектами для досягнення поставленої мети (цілей).

Окрім професійних знань, підприємцям необхідно володіти професійними вміннями, до яких зокрема належать: генерація бізнес-ідей, засновницька діяльність із планування й організації бізнесу, технології управління бізнесом (проектна, інноваційна, маркетингова технології; логістика й збут; комерційна та посередницька діяльність; створення ефективної організаційної структури), власне ведення бізнесу, його розвиток і припинення тощо.

Предметом навчального курсу «Підприємницький бізнес» є підприємництво як процес здійснення ділового циклу та налагодження ділових відносин у професійній діяльності підприємця.

Вивчення підприємництва передбачає отримання студентами базових знань про підприємницьку професію, а також про професійні підприємницькі компетенції, за допомогою яких можна досягти успіхів у веденні й управлінні власним бізнесом. Студент також має досягнути непростий понятійний апарат підприємницької діяльності, починаючи з ключових термінів, як-от, «заповзятливість», «підприємництво», «власний бізнес», «власники бізнесу» тощо.

Опанувавши базову навчальну дисципліну «Підприємництво», студенти отримають системні знання про види підприємництва й підприємницької зайнятості, краще розумітимуть зміст цілей і завдань підприємницької діяльності, значення суспільного визнання результатів своєї праці, важливість відповідального ставлення до професійної роботи в бізнесі, а також зміцнять системне розуміння взаємозв'язку професійних підприємницьких функцій.

Підприємництво — це не тільки систематичне одержання прибутку, а насамперед створення й збереження робочих місць, забезпечення зайнятості працівників і власної, забезпечення виробництва товарів і надання послуг, що мають цінність для оточення, поповнення дохідної частини державного бюджету й багато іншого, що свідчить про значущість професійної підприємницької діяльності.

Для успішного ведення бізнесу студент повинен *знати й розуміти*:

- ◆ економічні й правові засади підприємницької діяльності в Україні та на міжнародному ринку;

- ◆ специфіку й закономірності розвитку видів і форм підприємницької діяльності в умовах конкурентного середовища;

- ◆ основні форми комерційних зв'язків між партнерами на ринку товарів (робіт, послуг);

- ◆ механізми формування попиту й шляхи забезпечення запитів та очікувань на споживчому ринку;

- ◆ особливості організації договірних відносин у сфері підприємницької діяльності та реалізації прав власності;
- ◆ технології формування стратегій розвитку бізнесу;
- ◆ специфіку й мотиви поведінки людей у системі бізнесу;
- ◆ фінансові засади підприємницької діяльності в бізнесі;
- ◆ основні напрями розвитку підприємництва, комерції, бізнесу в сучасних умовах.

Також студенти можуть набути важливих навичок ведення власної справи, починаючи з її створення й завершуючи ліквідацією. До них, зокрема, належать такі: самостійне (або спільно з партнерами) створення нової фірми; вибір виду підприємницької діяльності й організаційно-правової форми підприємництва; формування нових бізнес-ідей і розроблення бізнес-проектів; залучення зовнішніх інвестицій; управління командою бізнесу, розвитком і змінами бізнесу, виходом із бізнесу; керування собою (селф-менеджмент).

Для успішної діяльності у сфері підприємництва майбутній фахівець має не лише успішно застосовувати здобуті знання, а й сформувати *практичні навички*:

- ◆ відповідального володіння бізнесом, зокрема це: планування, організація, аналіз; оцінка ризиків і результатів діяльності; мотивація; прийняття управлінських рішень і контроль за їх виконанням;
- ◆ підприємницької поведінки, застосування різних стратегій і тактик відповідно до змін у ринковому середовищі;
- ◆ самостійної організації підприємницької роботи, розроблення заходів з підвищення її ефективності й управління;
- ◆ самоуправління й самоорганізації, самовдосконалення та постійного підвищення власної професійної компетентності;
- ◆ обґрунтування управлінських рішень щодо зниження ризиків ведення бізнесу в умовах невизначеності.

Однією з умов досягнення успіху підприємницької діяльності є отримання необхідних знань про організацію, принципи, форми й методи такої роботи, оцінювання її результатів. Розуміти підприємство потрібно всім, так само, як уміти плавати. Не всі стануть чемпіонами з плавання, але навчитися триматися на поверхні води потрібно обов'язково. Підприємству можна навчитись.

Необхідно зазначити, що компетентності для найманих працівників визначають роботодавці залежно від їхніх здібностей і професійних якостей, але компетентності для підприємців установлюють самі підприємці, зважаючи на підприємницькі завдання й функції, які вони виконують.

Для студентів освітньої програми з підприємництва доцільно встановити вказані нижче *професійні компетентності підприємців*, до яких вони повинні бути готовими.

1. *Компетентності із заснування власної справи* — це знання підприємницького законодавства; уміння вибирати й формувати організаційно-правову структуру й технології управління бізнесом; знаходити потенційних партнерів із бізнесу; розробляти засновницькі документи фірми як бізнес-одиниці; реєструвати бізнес; створювати «команду» підприємства; уміти домовлятися з інвесторами та засновниками.

2. *Компетентності зі створення нового бізнесу*, що включають: уміння досліджувати ринок; формулювати цілі й завдання нового бізнесу; розробляти бізнес-моделі та бізнес-план нової справи, а також уміння формувати й «розкручувати» бренд нової справи, здійснювати його ресурсне забезпечення й створювати робочі місця; розробляти й просувати на ринок продукти (послуги).

3. *Компетентності з ведення власного бізнесу* — уміння забезпечувати ефективну діяльність бізнесу на рівні стратегії, формувати й підтримувати на належному рівні ресурсну базу функціонування й розвитку бізнесу, створювати робочі місця; здатність до налагодження безперервного ведення й розвитку внутрішньофірмових і міжфірмових бізнес-процесів і бізнес-комунікацій; виконання соціальних та інших договірних зобов'язань перед найманими працівниками, виконання зобов'язань перед партнерами, постачальниками, споживачами й іншими контрагентами, виконання податкових та інших зобов'язань перед державою і суспільством; здатність забезпечувати власну зайнятість, ефективно розподіляти доходи від підприємницької діяльності, оцінювати бізнес і ризики, формувати позитивний імідж фірми, підтримувати й просувати його на ринку.

4. *Компетентності з розвитку бізнесу* включають такі професійні навички: управління зростанням бізнесу; уміння диверсифікувати та реорганізувати бізнес, вносити організаційні зміни до бізнес-одиниці; володіння методами оновлення «команди» бізнесу; здатність здійснювати реінжиніринг бізнес-процесів, ребрендинг і кардинальну зміну іміджу фірми; технологічну реконструкцію бізнесу, управління процесом внесення змін до бізнесу.

5. *Компетентності у сфері припинення участі в підприємницькій діяльності* й виходу з бізнесу, у тому числі: уміння здійснювати прямий продаж бізнесу; уміння продати бізнес за допомогою публічного розміщення акцій або передати бізнес новим власникам;

наявність знань про ліквідацію бізнес-одиниці, участь у процедурі банкрутства бізнес-одиниці; уміння забезпечити комунікації з інвестиційними посередниками та консультантами.

6. *Компетентності у сфері розроблення проектів та в управлінні їх виконанням*, зокрема: уміння створювати нові бізнес-проекти, формувати, підтримувати й розвивати «команди» проектів, забезпечувати результативність бізнес-проектів; уміння прогнозувати ризики, пов'язані з їх виконанням: моделювати й застосовувати механізми й інструменти зменшення ризиків.

7. *Компетентності у сфері розроблення й упровадження інновацій*, у тому числі: уміння генерувати й утілювати бізнес-ідеї; уміння створювати й впроваджувати технічні інновації у виробництво товарів, надання послуг і виконання робіт з новими чи поліпшеними властивостями; створювати й упроваджувати технологічні й організаційно-управлінські інновації з метою оптимізації організації виробництва, транспорту, збуту й постачання; створювати й упроваджувати інформаційні інновації; створювати й запроваджувати соціальні інновації задля поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров'я, освіти, культури тощо.

8. *Компетентності у сфері комунікацій* — це вміння організувати внутрішньофірмові бізнес-комунікації з бізнес-партнерами та найманими працівниками, із споживачами, постачальниками, партнерами зі спільної діяльності, органами влади й управління, громадськістю та ЗМІ; уміння зміцнювати внутрішньофірмові бізнес-комунікації для консолідації колективу й покращення іміджу фірми.

9. *Компетентності у сфері конкурентної діяльності*, до яких належать: володіння методами конкурентних дій з підтримання конкурентних переваг на ринках, забезпечення конкурентоспроможності й конкурентної стійкості власного бізнесу; придбання, підтримка, зміцнення конкурентних переваг і подолання конкурентних недоліків, участь у конкуренції на стратегічному, операційному і ситуаційному рівнях взаємодії із суперниками, конкурентне позиціонування власного бізнесу; соціальна відповідальність бізнесу, володіння засобами захисту особистості підприємця.

10. *Компетентності у сфері забезпечення безпеки власного бізнесу*, у тому числі: уміння протидіяти зовнішньому втручанням в бізнес із боку оточення, забезпечення захисту від недобросовісної конкуренції, від зловживання домінуючим положенням на ринку та вчинення кримінальних дій з метою пом'якшення виробничих, комерційних, фінансових, інформаційних, кадрових та інших ризиків; уміння за-

безпечувати протидію оточенню (збирання відкритої та конфіденційної інформації, створення загроз, залучення персоналу конкурентів до співпраці тощо); організаційне забезпечення безпеки бізнесу.

Модернізацію суспільства, впровадження інновацій і технологій в економіку України не можна розглядати без контексту підготовки професійних підприємницьких кадрів. Бурхливий розвиток технологій і науки у сфері бізнесу потребує нових підходів до підготовки таких фахівців, у тому числі й на основі кластерного підприємництва. Як свідчить міжнародний досвід, кластерні утворення є ефективним інструментом соціально-економічного розвитку університетів та інших учасників об'єднання, підвищення їх конкурентоспроможності.

Співробітництво вищої освіти з бізнес-структурами та взаємодія із роботодавцями у всіх сферах освітньої, наукової, інноваційної, професійної діяльності є основою практико-орієнтованого навчання професійних підприємців. Необхідно зазначити, що взаємозв'язок вищої освіти із потребами ринку праці — одна з найбільш актуальних проблем розвитку вищої освіти на сучасному етапі розвитку економіки України. Удосконалення інноваційної освітньої політики можливе лише шляхом залучення до цього процесу якомога більшої кількості досвідчених науково-педагогічних працівників і успішних бізнесменів.

Тому потрібен повноцінний зв'язок освітнього процесу з практичною діяльністю для того, щоб рівень і зміст освіти відповідали сучасним вимогам економіки та завданням забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку праці, і в першу чергу — професійних підприємців.

Мета підручника «Підприємницький бізнес» — систематизувати знання про функціонування й розвиток бізнес-середовища, ознайомити всіх зацікавлених осіб із особливостями заснування та здійснення власної справи, основами підприємницької, комерційної та посередницької діяльності, сутністю теоретичних і практичних питань, пов'язаних із веденням успішного бізнесу й можливостями його ефективної оптимізації. Автор цього навчального видання прагнув розкрити читачам непростий світ професійного підприємництва, сприяти усвідомленню закономірностей сучасного бізнесу, щоб у подальшому приймати виважені рішення.

Усе це й зумовило особливості структурування навчального матеріалу та логіку його викладення в підручнику. Видання складається з *дванадцяти розділів*. У кожному з них подано перелік основних

понять і категорій, якими ті, хто навчається, мають вільно оперувати, основну інформацію, таблиці, схеми. Кожний розділ містить також рубрику «*Навчальний тренінг*». До неї ввійшли запитання та завдання для самоконтролю рівня засвоєння матеріалу, а також тестові завдання за змістом розділу. Наприкінці підручника є глосарій, у якому пояснюється значення важливих термінів і понять. Така структура відповідає вимогам європейської кредитно-трансферної системи навчання (з *англ.* European Credit Transfer System — ECTS), стимулює пізнавальну активність і мотивує студентів до самоосвіти.

Самостійне ведення власного бізнесу — одне з ключових завдань сучасної цивілізації. У ньому реалізуються можливості вільної особистості, інноваційного духу людей, бажання досягти позитивних результатів, а також забезпечити власну конкурентоспроможність. Бути господарем власної справи — не тільки престижно, а й дуже відповідально. Підприємництво є джерелом добробуту й фінансової стійкості держав, професійної мобілізації людей та їхньої самореалізації. Сприяти формуванню нового покоління цивілізованих, освічених, розумних і вмілих підприємців, які починають системне освоєння своєї професії, і покликаний цей підручник.

У сучасних умовах постіндустріального суспільства молоді люди мають усвідомлювати необхідність щоденної роботи над собою, зокрема бути готовими до змін, формувати здатність сприймати все нове. Неабияку роль у цьому зіграє прагнення задовольняти внутрішню потребу в постійному самовдосконаленні, установка на навчання впродовж усього життя — не як лозунг часу, а як настійна потреба часу. І той, хто з молодих років зрозуміє, що навчитися в університеті на «все життя» в умовах «заснованого на знаннях» суспільства неможливо, зможе досягнути кар'єрних вершин, у тому числі й у бізнесі.

Автор висловлює щире подяку професорам, доцентам Київського національного університету технологій та дизайну — *Л. М. Ганнушак-Єфіменко, О. Ю. Чубуковій, Ю. В. Гончарову, М. І. Скрипник, А. Г. Данилковичу, І. О. Тарасенку, Н. А. Крахмальовій, І. О. Хомічову, А. О. Дворецькому, Н. В. Цимбаленку*, які брали участь у редакційній підготовці та інформаційному доповненню рукопису.

Автор буде вдячний читачам за зауваження й побажання щодо вдосконалення структури, змісту й форми викладення матеріалу та врахує їх при перевиданні підручника.